

УДК 373.3.017.4-027.22:82-3

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.80.1.24>

Каліманова О. О.

СУЧАСНА ДИТЯЧА ПРОЗА ЯК ДІЄВИЙ ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УЧНІВ

У статті розглядається роль сучасної дитячої прози у становленні національної ідентичності школярів, адже в умовах глобалізованого суспільства потреба кожного індивіда в усвідомленні і збереженні національної ідентичності набуває дедалі більшої ваги. Оскільки, на думку психологів, становлення ідентичності, відбувається саме в пубертатний період, ключову роль у цьому процесі відіграє саме школа, зокрема, відкривається широке поле для діяльності учителів-словесників, адже література є одним з активних чинників суспільного виховання: моралі, совісті, інтелігентності загальнолюдських цінностей.

У роботі названо дослідників, які вивчали питання національної ідентифікації на терені педагогіки, проте наголошено на тому, що воно залишається малорозробленим: педагоги потребують дієвого методичного інструментарію, який можна було б використовувати в межах уроку, практичних порад стосовно добору матеріалів для роботи.

У статті наголошено на необхідності актуалізувати читацьку активність школярів, що можна зробити за допомогою творів сучасних дитячих письменників, які у своїх книжках майстерно поєднують і сучасність, і героїчне минуле. Використання фольклорних, казкових персонажів, перенесення їх у сучасний світ робить подібні твори надзвичайно привабливими для дитини, але під час читання вона не тільки захоплена сюжетом, але і вбирає в себе фольклорну спадщину, українські традиції, історію рідного народу, починає відчувати себе частиною великої "Ми"-спільноти.

У роботі розглядаються методи і прийоми, які доцільно використовувати під час вивчення художніх творів, зокрема і на уроках позакласного читання. Наголошується на тому, що саме технології інтерактивного навчання спрямовані на формування в учнях здатності окреслювати проблеми, розуміти суперечності, формулювати гіпотези, оригінальні ідеї, аналізувати, систематизувати інформацію, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність. Окрему увагу приділено кооперативному навчанню, яке, на думку автора, є найбільш продуктивними і придатними для учнів будь-якої вікової категорії.

Загалом у статті доведено, що за умови майстерної подачі матеріалу і правильної розстановки акцентів у викладанні сучасна дитяча проза здатна не лише відновити читацьку активність молодого покоління, але й стати потужним чинником національної ідентифікації.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентифікація, інтерактивне навчання, кооперативне навчання, сучасна дитяча проза, рефлексія, урок позакласного читання.

В умовах глобалізованого суспільства потреба кожного індивіда в усвідомленні і збереженні національної ідентичності набуває дедалі більшої ваги, а в реаліях українського сьогодення, коли анексія Криму та воєнні дії на сході України стали можливими через проросійські настрої населення вказаних територій, виходить на передній план.

Оскільки, на думку Еріксона, одного з перших дослідників феномена ідентичності в галузі психології, ідентичність досягає своєї цілісності і завершеності саме в пубертатний період [6], педагог має допомогти підлітку подолати складний процес самоідентифікації, знайти відповідь на шевченківське питання: "Що ми?.. Чий сини? яких батьків?"

На терені педагогіки деякі аспекти формування національно-культурної ідентичності досліджені в роботах Г. Ващенко, С. Веселовського, І. Вільчинської, О. Вишневецького, О. Губко, О. Захаренко, Г. Лозко, М. Обушного тощо. Але варто зазначити, що вивчення проблеми національної ідентифікації індивіда в цій галузі залишається дещо фрагментарним, педагогам бракує практичних порад і методичних рекомендацій щодо навчально-виховної діяльності в зазначеному напрямі.

Відродження духовності будь-якого народу важко уявити без живодайного впливу літератури на формування національної ідентичності, адже одним з активних чинників суспільного виховання (моралі, совісті, інтелігентності загальнолюдських цінностей) є саме література.

Художнє слово по-особливому впливає на учнів, майбутніх громадян України, формуючи в них національну самосвідомість [1].

Формування в індивіда любові до книжки починається з дитячого віку. Тому метою цієї статті є визначення ролі сучасної дитячої прози у формуванні національної ідентичності школяра. На жаль, в останні десятиліття зазначається зниження читацької активності громадян усіх вікових категорій, що, зрештою, призводить до функціональної неграмотності [5], з одного боку, а з іншого – обмежує виховну роль художнього слова. Тому перед учителем – словесником у сучасних умовах стоїть надзвичайно важливе завдання – активізувати читацьку активність учнів. Більшість учителів обмежується програмовим матеріалом, залучаючи дітей до читання примусово, за такого підходу оцінка виступає в ролі "батого – пряника", але, на жаль, не прищеплює юним читачам любові до книги.

У ситуації, що склалася, пропонуємо колегам-викладачам звернутися до сучасної дитячої літератури. Звичайно, ми обмежені вимогами навчальних програм, але є уроки позакласного читання, літератури рідного краю, факультативи, гуртки, позакласні заходи тощо

Дитяча література – оригінальний жанр. Є думка, що ті, в кого не вистачає уяви, знаходять себе в дорослій літературі, а в кого багата фантазія, назавжди залишаються в дитячій.

Треба долучити юного читача до його ж літератури, фантазії, казки, відкрити безмежний простір для уяви, навчити відтворювати художні образи і створювати асоціації. Адже людина, що не звикла до читання з дитинства, не читатиме і дорослою. А це призведе до деградації української нації.

Діти – особлива категорія читачів. Вони живуть у світі фантазій. І саме у цей час для їм треба “ввібрати” в себе позитивні думки, приклади шляхетних вчинків, безмежжя навколишньої краси, усвідомити себе частиною великої української “Ми”–спільноти. І якщо усе це молоді читачі засвоять достатньою мірою, вони створять прекрасне майбутнє, своє і країни.

Світова дитяча література сьогодні розвивається дуже динамічно. Гаррі Поттер, Герміона Грейнджер, Фродо Брегінс та інші ось уже кілька десятиліть є взірцями для юних читачів. У п’ятірці найкращих письменників Великобританії, наприклад, троє дитячих.

Найбільшою популярністю серед дітей користуються фантастичні або казкові твори. На перший план виступає жанр “фентезі”. Це стосується і української дитячої прози. Українським письменникам не обов’язково відправляти своїх героїв у вигадані захмарні світи, у нашого народу є два могутні крила: фольклор і історія. Думи, балади, історичні пісні, народні казки, українська демонологія – невичерпні джерела сюжетів і образів. А історія наша настільки багата на славетні події, що їх вистачить на тисячі книг, а, як стверджує Е. Сміт, серед найголовніших рис національної ідентичності є спільні міфи та історична пам’ять [3, с. 23]

Так, читаюча молодь захоплюється творами молодого прозаїка Т. Завітайла, написаними в жанрі фентезі. Героїчну історію він майстерно переплів із народною демологією, створивши дійсно цікаві сюжети. Книжки Завітайла об’єднують людей, які під звичайною оболонкою життя намагаються побачити внутрішню сутність явищ і речей. Крім того, з його творами можна добре розважитись, посміятись, подорожувати з героями творів дивними місцями і просторами. Як показує практика, найкраще сприймаються вони підлітками 13–17 років.

Для учнів 5-6 класів і молодших школярів видавництво “Грані-Т” створило серію “Сучасна дитяча проза”. В основному це казки, незвичайні за змістом і оригінальні за оформленням. Спільною їх рисою є зв’язок із фольклором, світовою літературою та відчутний виховний момент. На сторінках цих книг мирно співіснують і слобожанська Чакалка, і закарпатський Вуйко Йой, і англійський Рукасель, і цілком сучасна українська дівчинка Даринка...

Читаючи книги цієї серії, діти вчаться критично ставитись до себе і працювати над власними недоліками, адже центральними персонажами виступають, як правило, звичайні діти, їхні сучасники і ровесники, які, подолавши різноманітні перешкоди, потрапивши в безліч незвичайних ситуацій, усвідомлюють свої недоліки і стають кращими. Казка як дієвий засіб народної педагогіки витримала випробування століттями. Останнім часом ці твори набувають популярності. Імена Тетяни Щербаченко, Івана Андрусяка, Лариси Денисенко, Богдана Жолдака, Івана Андрусяка, Галини Малик, Лілії Лапіної, Наталки Сняданко, Галини Пагутяк, Марини Павленко та інших авторів серії стають відомими вчителям, маленьким читачам та їхнім батькам. Значною мірою цьому сприяло започаткування у 2009 році видавництвом “Грані-Т” за сприяння Інституту інноваційних технологій і змісту освіти конкурсу для учнів середніх класів “Відгук на сучасну дитячу прозу”. Організатори конкурсу ставили за мету виробити в дітей навички самостійної роботи з книгою, популяризувати сучасну вітчизняну дитячу книгу, створити умови для мотивації учнів до читання, розширити в дітей читацький світогляд, розвинути читацькі уміння школярів.

Проте, на нашу думку, перш ніж дати дитині завдання написати відгук на прочитану книжку, варто проаналізувати (хоча б на елементарному рівні) твір разом із нею. Вважаємо за доцільне проводити таку роботу на уроках позакласного читання, факультативах, позакласних заходах, адже саме тут дитина, не обмежена суворими канонами програми, найповніше розкривається як читач і особистість взагалі.

Зміни в усіх сферах нашого суспільства безпосередньо впливають і на літературну освіту школярів. Інакше бути не може, адже література – це відображене в художньому слові життя людини та суспільства з усіма складнощами та проблемами. А тому читання книжок у системі виховання є особливо гострим в останні роки. Соціологи, батьки, вчителі зазначають, що учні стали менше читати, частина з них вважає читання “непродуктивною тратою часу”, пропонує процес читання “механізувати”.

Але художня книга – це особливий світ, який дитина осягає і розумом, і серцем. Дуже важливо, щоб книга увійшла в її життя якомога раніше, тому що вона незамінна у виробленні уваги, зосередженості, у вихованні душевності, моральності... Одночасно прищеплення учням інтересу до читання, бажання постійно звертатись до книжок, прагнення навчитися читати їх самостійно, забезпечують не менш важливий аспект навчально-виховного процесу в школі – освітній.

Особливості сучасної освіти полягає не в тому, щоб надавати учням готову інформацію, а в тому, щоб розвивати навички пошуку, систематизації, критичний спосіб мислення. Адже освіта має бути орієнтована на майбутнє, яке неможливо передбачити. Отже, завданням школи є розвиток у дитини такого типу мислення, який забезпечить їй можливість правильно оцінювати нові обставини та розробляти стратегію подолання проблем, що повсякчас з’являтимуться, а в “дорослому” житті дасть змогу випускнику пристосу-

ватись до нових, інколи не передбачуваних економічних, політичних або інших обставин. Це завдання може бути успішно реалізовано на уроках позакласного читання.

Мета подібних уроків – організувати педагогічний супровід самостійного читання учнів. Адже позакласне читання заохочує дитину до самостійного, вдумливого читання книжки, журналу, газети. Воно розширює, поглиблює знання, здобуті під час читання програмних творів, знайомить учнів із широким колом літератури, не передбаченої навчальною програмою; розвиває за бажання і уміння вчитися. За умови правильного добору творів для самостійного читання підлітків вони здійснюють потужний виховний вплив і можуть стати дієвим чинником національної ідентифікації.

Специфіка уроків позакласного читання передбачає використання особливої методики, набагато глибше коментування прочитаних творів, ніж урок літератури, на якому розглядаються твори, передбачені програмою, і ширші можливості у виборі прийомів роботи. Для досягнення найкращого результату варто віддавати перевагу нетрадиційним, інтерактивним методам роботи.

Слово “інтерактив” означає “взаємодіючий” [2, с. 8]. На уроках літератури інтерактивні технології навчання спрямовані на формування в учнях здатності окреслювати проблеми, розуміти суперечності, формулювати гіпотези, оригінальні ідеї, аналізувати, інтегрувати, трансформувати та систематизувати інформацію, здійснювати пошуково-дослідницьку діяльність. Інтерактивне навчання ґрунтується на діалогічному спілкуванні, яке сприяє взаєморозумінню, взаємодії, спільному розв’язанню загальних, проте важливих для кожного учасника завдань. Інтерактив унеможлиблює домінування як одного доповідача, так і однієї думки над іншими. Учні перебувають у режимі бесіди, діалогу з чим-небудь чи з ким-небудь: із художнім текстом, уявленим автором, літературним героєм, критиком, реальним товаришем, викладачем і т. ін. Отже, інтерактивне навчання – передовсім діалогічне навчання, якому притаманна тісна взаємодія викладача і учня.

Впроваджуючи досвід О. Пометун і Л. Пироженко [4], можна використовувати чотири групи форм інтерактивного навчання, залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів:

- 1) кооперативне навчання (“два- чотири- всі разом”, робота в трійках, парах, “карусель”, “коло ідей”, “акваріум”, робота в групах тощо);
- 2) колективно-групове навчання (“ажурна пилка”, мікрофон, мозковий штурм, незакінчені речення, “навчаючи, вчуся” тощо);
- 3) ситуативне моделювання (рольова гра, імітаційні ігри, інтерв’ю, драматизація тощо);
- 4) опрацювання дискусійних питань (“займи позицію”, “зміни позицію”, дискусія, асоціативне моделювання тощо).

На нашу думку, група методів, що об’єднуються технологією кооперативного навчання, є найбільш продуктивними і придатними для учнів будь-якої вікової категорії.

Обсяг роботи, що її виконала група, завжди більший за обсяг роботи, виконаної кожним її членом чи частиною групи зокрема.

Об’єднання в групи та підгрупи і визначення для кожної з них завдання, виконання якого залежить від спільних зусиль, – ефективний спосіб розвинути в дітей почуття колективності. Учні глибше занурюються в навчання, оскільки їм цікаво працювати з однокласниками. Залучені до спільної роботи, вони відчують потребу обговорити те, що здобули разом, а це сприяє зміцненню зв’язків між ними. Одним із принципів гуманної педагогіки є принцип розвитку усіх учнів – і сильних, і слабких, що є можливим за умови співпраці дітей, різних за рівнем розвитку.

Розуміючи доцільність використання на уроках інтерактивних технологій, додержуємось відповідних правил організації такого навчання:

- до роботи залучаються (тісно чи іншою мірою) усі учасники навчального процесу;
- вони повинні мати певну психологічну підготовку (скутість, неконтактність, самозаглибленість заважають);
- учні об’єднуються в групи та підгрупи;
- до заняття відповідним чином готується приміщення (наприклад, столи ставляться “ялинкою”, щоб кожен учень сидів боком до ведучого і мав змогу спілкуватися в малій групі);
- учитель розробляє необхідні для творчої роботи матеріали;
- учні налаштовуються на неухильне додержання процедури і регламенту;
- створюється атмосфера довіри, природності, невимушеності, приємної бесіди.

Кількість учнів у групі залежить від їх загальної кількості, характеру й обсягу матеріалу, що опрацьовується, часу, відведеного на виконання роботи. Оптимальною, на нашу думку, є група з п’ятьох осіб. Об’єднання в групи може бути довільним, за жеребкуванням, за рекомендацією вчителя.

Орієнтація сучасного літературознавства на діалогізм як принцип аналізу художнього тексту, а в педагогіці – на діалог двох суб’єктів навчального процесу – учня і вчителя – робить інтерактивну технологію особливо привабливою.

Отже, на перший план ставляться потреби дитини в пізнанні, самоствердженні, творчості, емоційній насолоді, спілкуванні, праці, самостійності, теоретичній і практичній озброєності, грі, тобто самореалізації. Американські педагоги цей етап уроку називають “рефлексією”.

Рефлексія – фрагмент уроку, протягом якого діти оцінюють здобуті ними на занятті знання; у цей час вони запитують, інтерпретують, застосовують, сперечаються, дискутують, усвідомлюють та змінюють позицію. Для учнів 5-6 класів на рефлексійному етапі можна застосовувати психоформули.

Специфікою інтерактивних уроків є обов'язкова копітка попередня домашня робота учня з різноманітним матеріалом і багатьма літературними джерелами за раніше оголошеною вчителем проблемною темою. Тоді такі уроки будуть особливо цікаві.

На подібному уроці учень має змогу самостійно оцінити себе і однокласників, виробити навички корпоративної праці, виявити свої здібності саме в тій галузі, яка йому цікава (це може бути організаційна робота, пошукова, творча тощо). Якщо учні ще не оволоділи навичками корпоративного навчання, необхідно спільно з учнями виробити певні правила роботи в групі. Наскільки вагомим був внесок кожного члена групи в роботу, визначає корпоратив. Показовішим результатом буде, якщо заповнити спеціальну форму. Для зацікавлення учнів 5-7 класів, створення невимушеної атмосфери можна впровадити нестандартні форми оцінювання (кольорові фішки, "смайли" тощо). Деякі форми роботи (наприклад, створення проєктів) можна виконувати індивідуально, але, працюючи групою, учні досягнуть набагато цікавішого результату.

Після впровадження в систему освіти ЗНО особливого значення набувають тестові форми контролю. Використовувати їх учителю літератури доцільно уже з 5 класу, аби учні звикали до такого типу робіт. На уроці позакласного читання можна вводити тести із самоконтролем, взаємоконтролем. Крім того, діти можуть самі складати тести і опитувати один одного.

Урок позакласного читання відкриває перед учителем величезні можливості для пошуку і творчості як у сфері методів і прийомів, так і у галузі підбору матеріалу. Тут відкриваються широкі можливості щодо використання міжпредметних зв'язків (із мовами, народознавством, історією, географією, природознавством тощо), що дає учню змогу відчувати себе частиною великої української "Ми"-спільноти, разом пережити миті гордості за славних предків, замилювання прекрасними краєвидами рідного краю, зануритися у глибини фольклору і, звичайно, долучитися до скарбів українського мовознавства.

Отже, можемо зробити **висновок**, що за умови майстерної подачі матеріалу і правильної розстановки акцентів у викладанні сучасна дитяча проза здатна не лише відновити читацьку активність молодого покоління, але й стати потужним чинником національної ідентифікації.

Використана література:

1. Волошина Н. Й. Якість освіти і перспективні педагогічні технології. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 9. С. 2–3.
2. Литвінюк О. В. Інтерактивні технології навчання на уроках літератури. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2008. № 4. С. 8–15.
3. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.
4. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко / за ред. О. І. Пометун. Київ: А.С.К. 2004. 192 с.
5. Сокологорская Д. Функциональная неграмотность. URL: <http://syg.ma/@daria-sokologhorskaya/funktsionalnaia-nieghramotnost> (дата звернення 01.04.2021).
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ. Москва: Прогресс, 1996. 344 с.

References:

1. Voloshyna N. Y. Yakist osvity i perspektyvni pedahohichni tekhnolohii [Quality of education and perspective pedagogical technologies]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli*. 2006. № 9. S. 2–3 [in Ukrainian].
2. Lytviniuk O.V. Interaktyvni tekhnolohii navchannia na urokakh literatury [Interactive learning technologies in literature lessons]. *Vyvchajemo ukrainsku movu ta literaturu*. 2008. № 4. S. 8–15 [in Ukrainian].
3. Smit E. D. Natsionalna identychnist [National identity]. Kyiv: Osnovy, 1994. 224 s. [in Ukrainian].
4. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [A modern lesson. Interactive learning technologies] / nauk.-metod. posibn. / O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko / za red. O. I. Pometun. Kyiv: A.S.K. 2004. 192 s. [in Ukrainian].
5. Sokologorskaja D. Funkcional'naja negramotnost' [Functional illiteracy]. URL: <http://syg.ma/@daria-sokologhorskaya/funktsionalnaia-nieghramotnost> (01.04.2021) [in Russian].
6. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis [Identity: adolescence and crisis] / per. s angl. Moskva: Progress, 1996. 344 s. [in Russian].

Kalimanova O. O. Modern children's prose as an effective factor in the national identification of students

The article considers the role of modern children's prose in the formation of national identity of schoolchildren, because in a globalized society, the need of each individual to understand and preserve national identity is becoming increasingly important. Since, according to psychologists, the formation of identity occurs during puberty, the key role in this process is played by the school, in particular, opens a wide field for teachers of vocabulary, as literature is one of the active factors of social education: morality, conscience, intelligence of universal values.

The paper names researchers who have studied the issue of national identification in the field of pedagogy, but emphasizes that it still is not sufficiently developed: teachers need effective methodological tools that could be used within the lesson, practical advice on the selection of materials for work.

The article emphasizes the need to actualize the reading activity of schoolchildren, which can be done with the help of works by modern children's writers, who in their books skillfully combine both the present and the heroic past. The use of folklore, fairy-tale characters, their transfer to the modern world makes such works extremely attractive to the child, but while reading

he/she not only enthusiastically follows the plot, but also absorbs folklore heritage, Ukrainian traditions, history of the native people, begins to feel part great "We" – community.

The paper considers methods and techniques that should be used in the study of works of art, including extracurricular reading lessons. It is emphasized that the technologies of interactive learning are aimed at forming in students the ability to outline problems, understand contradictions, formulate hypotheses, original ideas, analyze, organize information, carry out research activities. Particular attention is paid to cooperative learning, which, according to the author, is the most productive and suitable for students of all ages.

In general, the article proves that, given the skillful presentation of the material and the correct placement of accents in teaching, modern children's prose can not only restore the reading activity of the younger generation, but also become a powerful factor in national identification.

Key words: *identity, national identification, interactive learning, cooperative learning, modern children's prose, reflection, extracurricular reading lesson.*